

МАРКО САМАРЦИЈА

ЊЕГОШ И КОСОВСКО ОПРЕДЕЉЕЊЕ РАЈКА ПЕТРОВА НОГА У ЗБИРЦИ *ЛАЗАРЕВА СУБОТА*

САЖЕТАК: У раду анализирамо косовско опредељење Рајка Петрова Нога које остварује у збирци *Лазарева субота*, показујући притом да је на Ногово песничко опредељење пресудан утицај имало Његошево стваралаштво. Анализирајући песме у овој збирци, закључићемо да су Косово и Косовски завет свеприсутни у *Лазаревој суботи*, и да је овом збирком Ного свесно одредио себе као заветног песника и Његошевог следбеника.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Ного, Косовски завет, Царство Небеско, Његош, анализа

У антологији народних српских јуначких песама коју је поводом 200 година од рођења Вука Караџића приредио, у пратећем тексту под насловом „Настануће пошљедње вријеме” Рајко Петров Ного написаће:

Све су наше јуначке пјесме о Косову. Оне преткосовске Косово слуте, оне послије Косово памте као усудно мјесто са кога се из моћи немањићког сјаја падало у таму ропства. Уз гусле је јуначка пјесма косовску битку била пет вијекова. Гусларев сан о слободи и јесте оно небеско царство. Оно није на небу већ у поезији.¹

Косово ће, почевши од збирке *Лазарева субота*, и у његовим песамама постати „усудно мјесто”. Нога је на Косово, то „грдно

---

¹ *Српске јуначке пјесме*, треће издање, прир. Рајко Петров Ного, БИГЗ, Београд 1987, 7.

судилиште”² у поезији „довео” Његош. *Горски вијенац* је, за Нога, у српској књижевности „премјена од времена и адета”:

Негдје је речено да бисмо све књиге најдубљег српског само-сознања могли да читамо као наставак *Горској вијенца*. А могли бисмо додати и да је све прије *Вијенца* – епска и лирска српска усмена класика, монашка и класицистичка књижевност, између осталог – припремало стожерну Његошеву књигу.³

И када пише о Косову у српским јуначким песмама, Ного се позива на Његоша јер, како сам каже, „његове су надлежности у овој ствари неопозиве”⁴ додајући да „у Његошевом, а затим и Андрићевом освјетљењу, Косово нам се указује као само лице нашег идентитета”⁵ – ево још једног доказа да је Нога на Косово „довео” Његош, односно да је за Ногово „косовско опредељење” пресудно било управо Његошево стваралаштво.

Јован Делић рекао је да је „спој духовног, метафизичког, историјског, завичајног и интимног, националног и васељенског”⁶ оно што Нога везује за Његоша, односно за „његошевску матицу традиције”⁷. Управо такав спој наћи ћемо у Ноговој збирци песама *Лазарева субојџа*, у којој ће „косовско опредељење” Рајка Петрова Нога остварити пуноћу свог песничког битија. *Лазарева субојџа* изразити је пример на којем Делић потврђује тачност своје тезе да се код Нога „такорећи од почетка, преплићу интимно, национално и универзално”⁸. У овој збирци Ного ће поистоветити колективно и лично трагичко искуство, спојити епско и лирско, његошевско и дучићевско, „уоквирили” све то Косовом – *Лазарева субојџа*⁹ подељена је на три циклуса: „Пред грачаничким судом”, „У виллове доли”, „На цвјетну недјељу”.

Већ у првој песми првог циклуса збирке, „Пред Страшним судом на грачаничком зиду”¹⁰ Ного поставља питање схватања

² Исто.

³ Рајко Петров Ного, *Зайици и найици*, Београдска књига, Београд 2011, 26–27.

⁴ *Српске јуначке ѿјесме*, 7.

⁵ Исто, 13.

⁶ Јован Делић, „Пјесник на његошевско-дучићевској линији”, у: Рајко Петров Ного, *Не ѿикај у ме*, Београдска књига, Београд 2010, 85.

⁷ Исто.

⁸ Јован Делић, „Увод у Ногову поетику”, *Поетика Рајка Пејћрова Ноја*, зборник радова, Институт за књижевност и уметност – Дучићеве вечери поезије, Београд – Требиње 2015, 21.

⁹ Рајко Петров Ного, *Лазарева субојџа*, Српска књижевна задруга, Београд 1990.

¹⁰ Исто, 7.

историје („а сва је историја код њега косовска”¹¹), нашег порекла, нашег немарног односа према косовском наслеђу и наше одговорности пред тим наслеђем: „Јеси ли копице из црних словенских шума / Тај мутант историје што за фрескама шета”. Стиховима „Туристо у прошлости С тобом су двапут мртви / У блату загрљени божурови и деца / Са овог страшног суда на грачаничком зиду” Ного оплакује напуштање косовског завета и непознавање величине косовског наслеђа, којим поново умиру они који су нам тај завет страдањем оставили у аманет, и они који су страдали зато што се нису одрекли својих корена. Последња строфа песме доноси резигнираност лирског субјекта духом епохе која такву жртву не препознаје, која историју познаје само из историјских читанки али је не осећа, и којој фреске служе само за разгледање: „Мирне и малоумне модре се очи жртви / И светац за слијепца уз неме гусле јеца / О времену пошљедњем у срамоти и стиду”. Овде ћемо закључити да Ного мисли на фреску којој су очи ископане, упућујући нас на Ракићеву песму „Симонида”, али на мало другачији начин. „Жртва” чије су очи „мирне и малоумне” није фреска којој су очи ископане, већ онај „туриста у прошлости”, „шетач за фрескама”, „слијепец” поред очију – јер не осећа ништа пред сликом страдања. Онај „слијепец” због којег и за којег „светац уз неме гусле јеца”. Жртва епохе, односно „пошљедњег времена у срамоти и стиду” због којег је осуђен да му се историја понови. Упозоравајући већ самим насловом песме ће да се и од нас, као пред Страшним судом, а Косово и јесте наш Страшни суд, наше „гдно судилиште”, тражити одговор да ли смо били достојни својих косовских предака. Таквим упозорењем Ного нам на имплицитан начин поставља и оно заветно питање које је Његош свим Србима поставио за вјек и вјекова: „Су чим ћете изаћ пред Милоша / И пред друге српске витезове / Који живе доклен сунца грије?”¹² У почетном сонету збирке, дакле, одмах препознајемо раније поменути матицу његошевске традиције, поистовећивање личног са колективним, и пројектовање са епике на лирику. Овом песмом, питање косовског завета и опредељења, као и односа према њему, постављено је као главно питање ове збирке.

Да Ного осећа да је заиста завладало време „срамоте и стида”, време одрицања од наше традиционалне културе и праве вере, покажаће и у песми „Косовка девојка”,¹³ другој песми првог циклуса *Лазареве субоје*. Први катрен те песме пева управо о томе: „Ни

¹¹ Ранко Поповић, „Између епског наслеђа и лирске позиције, између баладе и молитве”, у: Рајко Петров Ного, *Не ѿикај у ме*, 97.

¹² Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац*, Октоих–Светигора, Подгорица–Цетиње 2001, 13.

¹³ Рајко Петров Ного, *Лазарева субоја*, 8.

ватре ни сламе Тек гранчицу храста / Благовест из шуме под ка-
путе скрили / Ево кондир вина са рукама сроста / Ко са десетерцем
оно што смо били”. За овај катрен рећи ће Новица Петковић у
поговору *Лазаревој субоји* да је то један „призор осипања и по-
тискивања, као да је се стидимо, наше традиционалне културе”,¹⁴
а Светозар Кољевић ће у свом есеју о Ноговом песништву, позива-
јући се на завршни терцет ове песме, рећи да су „Косовка девојка,
онај кондир вина са рукама што сроста, десетерац који сведочи о
оном што смо били, прохујала историја и што чекамо, као и зави-
чај с оним бором који је негда био песников врсник” на „аналогном
песничком скупу са песничким сликама у песми ’Пред страшним
судом на грачаничком зиду’”.¹⁵

У следећој песми првог циклуса, у сонету „Потоп”,¹⁶ препо-
знајемо прожимање националног и хришћанског са интимним, а
карактерише је молитвени тон: „И као знак божји да огране дуга
/ Граном маслиновом да одшкрине врата / Сиња кукавица на цркве-
ном броду”. Лирски субјект осећа ужасе данашњице као модерни
потоп („и потоп још траје Уставе небеске / провалиле су се и црни
дажд лије”), а Високе Дечане види као Нојеву барку садашњости
(„Па да узлетимо пут небеског круга / С високих дечана ко – са
арарата”). Косово је, дакле, место са којег се Срби подижу ка Богу.

Други и највећи циклус збирке прожет је лирским исповедним
тоном а везан је за песников лични свет, са честим реминисценци-
јама на детињство и сени родитеља („Задушница”), растурено поро-
дично гнездо („Листови вјечног календара”), смрт родитеља („Бала-
да о сирочади”, „Из истог казана”), а посебно мајчину нестрадалну
смрт – несрећу којој ће се у својим песмама Ного често враћати
(„Балада о ножу”, „Нек пада снијег Господе”). Новица Петковић ће
стога закључити да *Лазарева субоја* није књига поезије о Косову:

Лазарева субоја не може се, буквално узевши, назвати књи-
гом поезије о Косову, јер она то није у целини, није чак ни већим,
него мањим својим делом. Мало је песама које косовске мотиве
имају као своје средишње мотиве, нешто је више оних у којима се
мимогред помињу, а у највећем броју се уопште и не помињу. Али,
свеједно, Косово је на извештан, унеколико и загонетан начин, сву-
да у књизи присутно.¹⁷

¹⁴ Исто, 55.

¹⁵ Светозар Кољевић, „Од бунтовништва до молитве”, *Рајко Пејтров
Ного њесник*, зборник радова, Народна библиотека „Стефан Првовенчани”, Кра-
љево 2004, 50.

¹⁶ Рајко Петров Ного, *Лазарева субоја*, 9.

¹⁷ Исто, 49.

Када са становишта логосности посматрамо тврдњу да *Лазарева субојџа* није књига поезије о Косову, можемо рећи да је она само делимично тачна. Тачно је да је мало песама које имају косовске мотиве као средишње, и да је песников интимни свет мотивски и тематски најзаступљенији у другом и највећем циклусу збирке, али је Косово неодвојиво од песниковог личног света. „Задушница”,¹⁸ прва песма циклуса „У виловоме долу”, показује да је Косово присутно и у песниковом најинтимнијем простору „и да је, како сам то пјесник каже, он Косово у кући имао”.¹⁹ „На свиленој мјесечини из Вилова пустог дола / Са колибе скидам чини успаванком првог бола / Од кад су је зачарали кукавица ћук и сова / С нама нису вечерали небесници са Косова”. Према томе, можемо рећи да је *Лазарева субојџа* „спој личног и предачког, косовског бола, у којем дамар једног не може да пулсира без одјека оног другог”.²⁰ Да је тако, потврђују и следећи стихови „Задушнице”: „И у земљи и на небу и из ових тавних слова / За живима мртви зебу тужна браћо са Косова / И за живе и за мртве задушницу појем тиху / Почините кротке жртве загрљене у дистиху”. Осим тога, жанровски поднаслов збирке је *балага* што, како је Јован Делић приметио, „сугерира да је ријеч о пјесничкој целини, о лирском спјеву”.²¹

Трећи, завршни циклус *Лазареве субојџе* („На цвјетну недјељу”), употпуниће ову збирку и, са првим циклусом, ставити лично искуство лирског субјекта, представљено у средишњем циклусу, у колективни и историјски оквир. На тај начин, *Лазарева субојџа* постаће песничка целина која почиње и завршава се страдалним колективним искуством – у чијем је средишту Царство Небеско. И у овом циклусу наћи ће се песме у којима се препознаје његошевско-косовски пут којим Ного иде. Једна од тих песама је и песма „Сватови”,²² испод чијег наслова стоји запис „Црногорска капа је косовска икона”, која објашњава порекло и значење симбола на црногорској капи, а који су сви косовски. Пошто је за Нога Косово „средишњи српски културноисторијски *ѿојѿос*”, Новица Петковић закључује да је онда „разумљиво што се та капа назива иконом”.²³

„Балада о Ђурђевдану”, са поднасловом „Запис за Вождовачку цркву”, написана у дистиху, лирска је духовна песма којом Ного опевава вечни удес „Србаља” као страдалног народа, понављајући

¹⁸ Исто, 14.

¹⁹ Давор Миличевић, „Пјесник националне културе – Интертекстуалност и ауторова намера у пјесништву Р. П. Нога”, *Поеџика Рајка Пејѿрова Ноја*, 252.

²⁰ Исто.

²¹ Јован Делић, „Два записа о поезији Рајка Петрова Нога”, *Рајко Пејѿров Ноја ѿесник*, 81.

²² Рајко Петров Ного, *Лазарева субојџа*, 38.

²³ Исто, 57.

и овде мотиве српског страдања и вечне борбе за опстанак. Песма има новозаветни карактер који је наглашен већ у првом дистиху: „Кад први хришћани заклали су јање / Тад је само јање стигло на заклање”. У овој песми свакако су најупечатљивија два дистиха, која делују помало парадоксално: „На Ђурђевдан туга из Србаља веје / Није све пропало кад пропало све је [...] Из нових фресака стара туга веје / Није све пропало кад пропало све је”. Први дистих, у којем се служи архаичним изразом „Србаља”, уместо Срба, сугерише на историју и страдалничку прошлост, док други дистих, у којем „из нових фресака стара туга веје”, упућује на то да је и садашњост страдална. На тај начин сугерише поменуто понављање мотива и крстоносни карактер страдања. Међутим, у оба дистиха Ного ће посведочити веру у спасење стихом: „Није све пропало кад пропало све је”. Овај стих, колико год звучао парадоксално, истовремено звучи спасоносно и утешитељски и истовремено његошевски. Спас се успоставља управо из немогућности која је ипак могућа, када је реалност чињеница на коју се не обазиремо. На исти начин као у оној Његошевој „страшној лозинци”,²⁴ како ју је назвао Андрић на којег се Ного често позива: „Нека буде што бити не може”.²⁵ Овај стих, следећи Андрића, могли бисмо назвати Ноговом „лозинком”. Не „страшном” као што је Његошева, али на исти начин јеванђелском, лозинком која открива тајну спасења које се „васпоставља (васкрсава) из немогућности, значи из надмогућности”.²⁶ За овај стих можемо рећи да је вероватно најлепши, најлирскији и најдуховнији стих који је Рајко Петров Ного икада написао.

Збирка *Лазарева субоја* почиње сонетом „Пред Страшним судом на грачаничком зиду” а завршава се песмом „Лазарева субота”,²⁷ где се витанијско васкрсење Лазарево преплиће са житијем косовског мученика Лазара, који се приволео Царству Небеском да би страдањем победио смрт. Код Ного, дакле, све почиње и завршава се са Косовом. Јован Делић рећи ће да у „Лазаревој суботи”, завршној песми истоимене збирке, долази до удвајања које је карактеристично за Ного: „Лазар је истовремено и Лазар из Витаније и косовски, српски ’честити Кнез’ и светац, а можда је и сам пјесник, Црни Лазар”.²⁸ Слично удвајање могли смо приметити и у песми

²⁴ *Српске јуначке њјесме*, 12.

²⁵ Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац*, 37.

²⁶ Јелица Стојановић, „Особеност лексике и њена функционалност у поезији Рајка Петрова Ного”, *Поеџика Рајка Пејџрова Нога*, 378.

²⁷ Рајко Петров Ного, *Лазарева субоја*, 44.

²⁸ Јован Делић, „Два записа о поезији Рајка Петрова Ного”, *Рајко Пејџров Нога ѡесник*, 82.

„Задушница”, која припада другом циклусу и у којој се преплићу интимно, национално и хришћанско, па је стога могуће да Ногов Лазар буде истовремено витанијски, али и српски кнез Лазар, „па за синијом, са оцем и сирочићима, вечерају и небесници са Косова”.²⁹

Удвајање кнеза Лазара и Лазара витанијског огледа се и у распореду строфа у песми „Лазарева субота”. Друга и трећа строфа, које певају о витанијском Лазару, удвојене су тј. уоквирене строфама о српском кнезу Лазару. Наслов песме сугерише нам да је реч о хришћанском празнику, Лазаревој суботи или Врбици, али када прочитамо прву строфу наићи ћемо на српског кнеза Лазара и кукавице као „косовске шћери једине”, што нас опомиње на стихове *Горској вијенца*: „Немој Драшко, тако ти живота! / Не ваља се бити кукавица... / Али не знаш, рђа те не била, / да су оне шћери Лазареве?”³⁰ У последњој песми збирке Ного се, када говори о Косову, позива на Његоша. „Кћери косовске које нам о Лазару казују”, рећи ће Новица Петковић о овој песми, „су остале да туже за њим у свим временима до овога нашег”.³¹ Прва строфа представља, дакле, историјски „косовски удес”:

Легао да си Лазаре
Ко проштац насред ледине
Кукавице нам казале
Косовске шћери једине

Друга строфа доноси нам новозаветну слику витанијског Лазара који „вакрсе Христовом љубављу”:

У Витанији засија
Љубављу Лазар воскресе
Младо се сунце насмија
Магаре кад га пронесе.

Овде видимо слику радости васкрсења („младо се сунце насмија / магаре кад га пронесе”), међутим та нам слика може бити нејасна, јер није Лазар, већ Христ, на магарцу ушао у Јерусалим. Међутим, ако другу строфу посматрамо као део целине, као строфу која се надовезује на прву, ако поистоветимо четвородневног Лазара и кнеза Лазара, онда тај Лазар којег „магаре пронесе” није витанијски, него српски Лазар који се приволео Царству Небеском, па је страдањем ушао у небески Јерусалим и задобио живот вечни.

²⁹ Јован Делић, „Увод у Ногову поезију”, *Поезијска Рајка Пејћрова Ноћа*, 21.

³⁰ Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац*, 17–18.

³¹ Рајко Петров Ного, *Лазарева субоша*, 53.

Трећа строфа представља Цвети, празник који представља Христов улазак у Јерусалим, дан након Лазареве суботе:

У дуге глуве суботе
Шеница тајом листала
Од Лазареве суботе
Мати Цвијети исткала

Прелазак са Лазареве суботе на Цвети је „сажет с присним мајчиним ликом; ликом око кога се, уосталом, језгре најужбудљивије слутње и најдубља значења”³² – овде поново имамо лично које се прожима са националним и хришћанским.

Последња строфа доноси нам још једну двозначну слику:

Устани црни Лазаре
Са земље и са иконе
Сестре те показале
И браћа те изгоне

Помињање сестара може нас навести да помислимо да се ради о новозаветним Марти и Марији, сестрама Лазара витанијског, међутим стих „и браћа те изгоне” нас поново враћа на кнеза Лазара. Ова строфа заправо се односи на садашњицу и на „нас” који смо издали Лазарев Косовски завет. Служећи се новозаветном подлогом, ова песма поново сведочи косовско опредељење и поставља питање нашег односа према њему, као у првој песми збирке („Пред Страшним судом на грачаничком зиду”), и поново, на крају, доноси резигнацију лирског субјекта. Исту резигнацију стањем духа епохе могли смо уочити и у песми „А о моме крсноме имену”,³³ која претходи *Лазаревој субоји*, а која је најбоље артикулисана следећим стиховима: „А ово што је остало на оно племе не личи / У једну цркву би стало за цркву да смо прилични / На прагу дуго стојимо с главама испод пазува / И Лазара се бојимо у гробу док се назува”.

Завршном песмом „Лазарева субота”, по којој је збирка и добила име, заокружена је целина: од грачаничког зида на Косову, преко Виловог дола, па опет до Косова. Све почиње на Косову и све ће се на Косову и завршити. Иако Његош није споменут и није на експлицитан начин присутан у песмама, његово присуство у овој збирци се ипак осети, што смо на неколико примера и пока-

³² Рајко Петров Ного, *Лазарева субоја*, 50.

³³ Исто, 42–43.

зали. *Лазаревом субојом* Ного је свесно одредио себе за Његошевог следбеника, следбеника Косовског завета.

Ногов однос према Косовском завету и његово схватање небеског карактера тог завета је еволуирало и сазревало у њему самом и у његовом песништву током читавог његовог стваралаштва, што ћемо сликовито објаснити и на примеру два издања антологије српских јуначких песама чији је Ного приређивач. Овај рад смо започели цитатом једног пасуса из издања антологије под насловом *Српске јуначке њјесме*, које је Ного приредио 1987. године. Последње две реченице пасуса који смо цитирали гласе: „Гусларев сан о слободи и јесте оно небеско царство. Оно није на небу, већ у поезији”. Када читамо антологију српских јуначких песама коју је Ного објавио 2012. године, дакле 25 година након првог издања, наићи ћемо на пасус који је готово идентичан оном који смо већ цитирали. У односу на издање из 1987, различита је само последња реченица тог пасуса, а која гласи: „Оно је колико на небу толико и у поезији.”³⁴ Ного је то схватао из збирке у збирку, сазревајући и уздижући се као песник. Камен темељац тог сазревања положен је у збирци *Лазарева субојиа*. Овом збирком одредио је свој будући песнички правац и „наслутио модел према којем ће испјевати своје друго ремек-дјело – *Негремано око*”.³⁵

Марко Ж. Самарџија
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за компаративну књижевност
Мастер студије
m.samardzijasdp@gmail.com

---

³⁴ *Ој давори, њи, Косово равно. Анњолоџија српских јуначких њјесама*, прир. Рајко Петров Ного, Православна реч, Нови Сад 2012, 5.

³⁵ Јован Делић, „Два записа о поезији Рајка Петрова Ного”, *Рајко Пејиров Ноњо њесник*, 82.